

OILA FUNKSIYALARNING IJTIMOYIY TUZILMA SIFATIDA BIR QATOR PSIXOLOGIK JIHLARI

Qarshiboyeva Gulnoza Abduqodirovna, psix.fan.fal.dok.

Baratullaeva Dilnoza Habibullo qizi, magistr

Jizzax davlat pedagogika universiteti

Annotatsiya: Maqolada oila funksiyalarning ijtimoiy tuzilma sifatida bir qator psixologik jihatlari haqida soʻz yuritilib, oilada shaxs voyaga yetadi, ongi, fikri, dunyoqarashi shakllanadi, hamda inson oʻzini faqat oilada baxtli tinch-totuv maskan sifatida qabul qiladi. Mamlakatimizda ham oilalarning ijtimoiy muommolarini yechish, farovonlikni taʼminlash orqali moddiy-maʼnaviy qoʻllab-quvvatlash bilan ularning psixologik himoya qilishimiz ham mumkin boʻladi.

Kalit soʻzlar: ongi, fikr, dunyoqarash, baxtli tinch-totuv maskan, ijtimoiy muommolar, farovonlik, moddiy-maʼnaviy qoʻllab-quvvatlash, psixologik himoya.

Аннотация: В статье говорится о ряде психологических аспектов функционирования семьи как социальной структуры, в семье человек взрослеет, формируется его разум, мысли, мировоззрение, и человек воспринимает себя как счастливое и спокойное место только в семья. В нашей стране можно будет решить социальные проблемы семей, обеспечить их благополучие, защитить их психологически материальной и моральной поддержкой.

Ключевые слова: сознание, мысль, мировоззрение, счастливое спокойное место, социальные проблемы, благополучие, материальное и духовное обеспечение, психологическая защита.

Annotation: The article talks about a number of psychological aspects of the functioning of the family as a social structure, in the family a person grows up, his mind, thoughts, worldview are formed, and a person perceives himself as a happy and peaceful place only in the family. In our country, it will be possible to solve the social problems of families, ensure their well-being, protect them psychologically with material and moral support.

Key words: consciousness, thought, outlook, happy peaceful place, social problems, well-being, material and spiritual security, psychological protection.

Har qanday jamiyatning maʼnaviy negizi-oila. Davlatning rivojlanishida oilaning mustahkam boʻlishi bevosita oilaning ijtimoiy rolining muhim ekanligidan dalolatdir. Sogʻlom oilaviy munosabatlarning shakllanishi avvalo, jamiyatning ijtimoiy tartibini belgilovchi asosiy omillardan biridir. Oilada shaxs voyaga yetadi, ongi, fikri, dunyoqarashi shakllanadi, hamda inson oʻzini faqat oilada baxtli tinch-totuv maskan sifatida qabul qiladi. Mamlakatimizda ham oilalarning ijtimoiy muommolarini

yechish, farovonlikni ta'minlash orqali moddiy-ma'naviy qo'llab-quvvatlash bilan ularning psixologik himoya qilishimiz ham mumkin bo'ladi. Xususan yoshlarga oid davlat siyosatida ham — oilaviy hayotga oid muammolar, psixologik-pedagogik, huquqiy va boshqa masalalar yuzasidan maslahatlar berish tizimini rivojlantirish alohida qayd etib o'tilgani bejiz emas.

Oilaviy hayot islom dinida ham muqaddas sanalib barcha yo'l va ko'rsatmalar berilgan. Barcha zamonlar va makonlarda insoniyatga ikki dunyo saodat yo'lini ko'rsatib beruvchi dini — Islom orqali oilaviy hayotning mukammal ta'limotlarini joriy qildi. Ushbu ta'limotlarga ixlos bilan amal qilganlar oilaviy baxt nashidasini surib keldilar va kelmoqdalar. Oila va undagi munosabatlar hamisha tashqi psixologik ta'sirida bo'ladi. Hozirgi vaqtda oilalarda sog'lom psixologik muhit yaratishda quyidagi psixologik himoya choralari ko'rishimiz mumkin:

- sog'lom turmush tarzi, jismoniy faollik orqali tashkil qilish;
- boy tarixiy an'analarimiz, qadriyatlarimizga asoslangan milliy tarbiyaviy;
- intellektual avlodni tarbiyalashda internet madaniyatni, axborot iste'moli madaniyatini oilaviy munosabatlarda;
- psixogiyena, nazorat orqali;
- yoshlarni axborot-psixologik immunitetini rivojlantirish.

Shu sababli, biz oilaviy farovonlikning eng muhim omillarini quyida sanab o'tishimiz mumkin:

1. Er-xotinning (umuman oila a'zolari) psixologik muvofiqligi;
2. Oilani yaratadigan odamlar ehtiyojlar majmuasini qondirishga intilishadi

Nikohdagi muvaffaqiyatsizlik ko'p jihatdan sherik tanlashda xatolar bilan belgilanadi: tanlangan kishi aslida shaxsiy xususiyatlarga ega emas yoki uning psixofiziologik xususiyatlari, qarashlari va qadriyatlarining uyg'unligi. Er va xotinning tarbiyaning turli siyosiy, madaniy, diniy qarashlarini aks ettiruvchi biologik va axloqiy omillar nuqtai nazaridan bir-biriga mos kelishi, juda muhimdir.

Oilaviy munosabatlardagi ziddiyatlarga internet tarmog'i va boshqa shu kabi omillar shuningdek yosh avlodni tarbiyalashda shunday qiyinchiliklar paydo bo'lmoqda. Mafkuraviy siyosiy ziddiyatlar ta'siri ko'lami kengayib yosh avlodni ham o'z domiga tortib bormoqda. Biror siyosiy tuzilma yoxud birlashma tashkilot, davlat haqida turli vositalar orqali o'zgartirishga intilish avj olmoqda. Internetda keng tarqalayotgan videoo'yinlarning ayrimlari, kinolar, multfilmlardagi obrazlar hamda o'zi ham shu qahromonga o'xshashga uning harakatlarini takrorlashga intiladi. Oilaviy hayotda shaxs o'zini daxlsiz his qilishiga katta to'siqlar paydo bo'lmoqda, bu turli ijtimoiy tarmoqlar, internet saytlari orqali yot g'oyalar tarqalib quyidagi omillarda namoyon bo'lib boryapti:

- tug'ilishning kamayishi,
- ajralishlar sonining ko'payishi,

- ajralishlar salbiy oqibatining kishilar hayotiga ta'sirchanligini ortib borishi,
- nikohsiz oilalarning ko'payishi va boshqa qator salbiy hodisalar yuz bera boshladi.

Ma'lumki insoniyat jamiyat taraqqiy etib borgani sari odamlarning o'zlari ham, ularning bir-biri bilan bo'ladigan o'zaro munosabatlari ham, ayniqsa, shaxslar aro munosabatlar orasida eng samimiy, eng yaqin bo'lgan oilaviy munosabatlar ham takomillashib, o'ziga xos tarzda murakkablashib boradi. Sababi, hozirgi zamon fantexnika taraqqiyoti, qishloq xo'jaligi sanoat munosabatlari, vositalari qishloq xo'jaligining barcha jabhalarida yangi texnologiya, texnik jarayonlarning jadal joriy etilishi bevosita shu jarayonlarning yaratuvchisi ishtrokchisi bo'lgan inson omiliga, inson shaxsiga ham o'ziga xos yangicha talablar qo'ymoqda.

Ishlab chiqarish munosabatlari, jamiyat taraqqiyoti bir tomondan, odamlarning o'zlarida ro'y berayotgan ijtimoiy psixologik, fiziologik va boshqa o'zgarishlar odamlarning o'zaro muloqot munosabatlari doirasini ma'lum darajada chegaralanib qolishiga, ularda ajdodlarimizda kuzatilgan tabiiylikni ma'lum darajada buzilishiga va oqibatida inson ruhiyatida mumkin qadar hissiy, emotsional zo'riqishlarning yuzaga kelishiga asos bo'lmoqda. Bularning ta'siri oilaviy hayot va undagi psixologik iqlimda ham o'z ifodasini topadi.

Oila ijtimoiy tuzilma sifatida bir qator funksiyalarni bajarishi to'g'risida muayyan tasavvurga egamiz. Shundan kelib chiqqan holda oiladagi erkak va ayolning alohida o'ziga xos funksiyalari nimadan iborat ekanligi haqida savol tug'ilishi tabiiydir. Sharq xalqlarining ko'pchiligida, jumladan bizning o'zbek oilalarda ham erkaklar xonadon boshlig'i hisoblanadilar.

Shuningdek oiladagi ma'naviy-maishiy muammolarni hal etish ham asosan erkaklarning zimmasidadir. Tashqi ta'sir faktorlari ko'payib ketganligi bois, erkak yana bir muhim funksiyaga, ayniqsa o'g'il bola tarbiyasiga ma'sul ekanligini ba'zan unutib qo'yayotgan bo'lsa, ba'zan esa bunga vaqt orttirolmayapti. Ayolning oiladagi fundamental funksiyasi esa bola tug'ib tarbiyalash, ro'zg'or yuritish, oila mablag'larini, oila byudjetini oila a'zolarining ehtiyojlariga qarab to'g'ri taqsimlay bilishi hisoblanadi. Shuningdek, farzandlar ongi va xatti-harakatida orastalik, chevarlik estetik didni shakllantirish, mehnatkash va xushxulq qilib tarbiyalash ham onaning vazifasidir. Shu bilan birgalikda har ikkala jins vakillari uchun oiladagi yuzaga kelgan va kelishi mumkin bo'lgan nizolarni oldini ola bilish funksiyasi ham mavjuddir. Bugun esa oilada otaning mavqeyini ham yuksaklarga ko'tarishni talab etmoqda. Chunki millat, xalq va jamiyat har bir oilalar taqdiriga befarq emasdir.

Bugun ba'zi bir o'zbek ayollari oilada hukmronlikni da'vo qilmoqda. Yangi kelinlar, yosh onalarning oilada gegemonlikka intilishi, o'z fikrini eriga o'tkazishga harakat qilishni normal holat deb bo'lmaydi. Erini bolalari orasida izza qiluvchi, hatto bolalarini otasi aytganini bajarmaslikka undovchi ayollar, afsuski, ko'payib bormoqda.

Erkaklarning vazifalarini bajarishi barobarida ayolning xarakterida erkaklashuv belgilari yuzaga kelmoqda. Dag'allashuv hissizlik, hattoki, so'kinishga moyillik belgilari sezilmoqdaki, natijada qizlarimiz erkaksimon, o'gillarimiz qizsimon bo'lib o'sish xavfi yuzaga kelmoqda.

Ayollarning ijtimoiy faoliyatdagi faollashuvi, uning oilaviy munosabatlariga ta'sir etishuviga olib kelishi mumkin bo'lgan muammolar kelib chiqmoqda, ayniqsa boshqaruv tizimidagi ayol salohiyati va uning mavqeyining shaxsiy fazilatlariga ta'siri masalalri sezilmoqda, bu jarayonda shaxsiy fazilatlarda ayollik fazilatlari (nazokatlilik, shirinso'zlik), erkaklik fazilatlari (qat'iyatlilik, qattiqqo'llik, tutgan joyidan kesishga intilish) ga erishish lozimligi ko'rinadi, yo'qsa ish faoliyatida samara kamdek tuyulishi mumkin.

Ayolning asosiy vaqti oila byudjetiga hissa qo'shishga sarflanayotgani bois, farzandlar tarbiyasi o'ziga yarasha bo'lib qolib, ko'pgina noxushliklar vujudga kelishiga sabab bo'lmoqda. Bolalarning shaxsiy muammolariga befarqlik, uning ichki dunyosi, manfaatlari, qiziqishlariga nisbatan loqaydlik ona va bola o'rtasida begonalashuv jarayonini keltirib chiqarmoqda. Erkaklar oilada o'z funksiyalarini munosib bajarishi uchun ularning muammolarini aniqlashi va hal qilishga harakat qilmoq lozim.

Shuningdek, ular ruhan tushkunlikka tushganida, turli shaxsiy muammolarga duch kelganida ularni birlashtirib turuvchi markazlar, himoya qiluvchi tashkilotlar yo'q. Otalari, akalari bilan gaplashish noqulay va yoqimsiz bo'lgan mavzularda dardkash topolmay qiynalishadi, maxsus maslahatxonalarga va yetuk psixologlarga ehtiyoj sezishadi. Respublikamiz yetakchi psixolog olimlaridan G'.B.Shoumarov o'z tadqiqotlari natijalariga tayanib, oilaning mustahkam bo'lishi, er-xotin munosabatlarida o'zaro qovushish muhim ro'l o'ynaydi deb ko'rsatadi. U o'zaro qovushishlarni shartli ravishda 3 tarkibiy qismga bo'linishini e'trof etadi. Ular:

- 1) bilogik qovushuv;
- 2) psixologik qovushuv;
- 3) sotsial qovushuv.

Ba'zi hollarda mijoz turi jihatdan kelin-kiyovlar mos kelmasa-da, lekin ular orasida hissiyot kuchi, psixologik-pedagogik bilim saviyasi, oilaviy hayotni mustahkamlashga intilish, tarbiya va madaniy saviya darajasi, o'zaro munosabat maromlari ularning o'zaro qovushishini, oilaning mustahkamligini ta'minlay oladi. Kelin-kiyovlarda altruizm (mehr-muhabbat) xudbinlikdan ustun bo'lsa, har qanday tafovut, kelishmovchilik oilaviy turmush uchun xavf tyg'dirmaydi. Shuningdek, psixologik qovushuvda markaziy o'rinni shaxs psixologiyasining tarkibiy qismlaridan biri bo'lgan fe'l- atvor va xarakter egallashi alohida ta'kidlanadi.

Shunday ekan turmushga chiqayotgan har bir qiz psixologik savodxonlikka ega bo'lishi, oilaviy muammolarni ijobiy hal qila olishi, har qanday sharoitda turmush

ortog'i va bolalariga sog'lom psixologik muhitni yarata olishi hamda oilaviy munosabatlarda namunalilik ko'rsatib farzand tarbiyasidagi beminnat xizmatlari bilan o'z hisssalarini qo'shmoqliklari lozimdir.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Akramova F.A. Oilada ma'naviy muhitni shakllantirishda xotin-qizlarning roli. - T.: «Nixol Print», 2016. -42-b.
2. Akramova F.A. Oilada sog'lom psixologik muhitni tarkib toptirishning ijtimoiy-psixologik asoslari. - T.: «Shams ASA», 2014. -185-b.
3. Karimova V.M. Oila psixologiyasi: Darslik. Pedagogika oliygohlari talabalari uchun // Muallif: - T.: —Fan va texnologiyal, 2008. - 170 b.;
4. Shoumarov G.B., I.O. HaydarovN.A. Sog'inov; G.B. Oila psixologiyasi: Akad. litsey va kasb-hunar kollejlari o'quvchilari uchun darslik T.: «Sharq», 2015. 296 b.;
5. Сулейманова Т.Г. Ўсмирлик даврига хос суицидал хулқнинг психологик коррекцияси имкониятлари. – Т.: ТДПИ, 2011. –71-72-б.
6. Умаров Б.М., Усмонов Э.М. Педагогик кадрларнинг ота-оналар билан ишлашнинг айрим психологик масалалари (Психологические аспекты совершенствование подготовки учительских кадров в педвузах и университетах в условиях непрерывного образования). Тезисы докладов научно-практической конференции. Часть 4. – Т., 1994.
7. Каршибаева Г.А. Характеристики мотивационных потребностей подростков с суицидальным поведением //EurasianUnionScientists. – 2020. – Т. 1. – №. 10 (79). – С. 48-49.
8. Каршибаева Г. А., Юлдашева Г. Б. Конфликт как одно из значимых явлений психической жизни человека //Новости образования: исследование в XXI веке. – 2022. – Т. 1. – №. 4. – С. 459-464.
9. Қаршибоева Г.А. Ўсмирларнинг хулқ-атворидаги ўзгаришнинг ижтимоий психологик жихатлари //Журнал Педагогика и психологии в современном образовании. – 2022. – Т. 2. – №. 4.
10. Қаршибоева Г.А. Ўқувчиларда касбий установкаларнинг шаклланишининг психологик жихатлари //Журнал Педагогика и психологии в современном образовании. – 2022. – Т. 2. – №. 4.
11. Каршибоева Г. А. Эмоциональные аспекты при суицидальной поведении подростка //EDITOR COORDINATOR. – 2021. – С. 304.
12. Каршибаева Г. А. Факторы и причины суицида //Scientific Impulse. – 2022. – Т. 1. – №. 2. – С. 651-656.
13. Каршибоева Г. А. Психопрофилактические меры по предупреждению суицидного поведения у подростков: Каршибоева Гульноза Абдукодировна, Джизакский государственный педагогический институт-старший преподаватель //Образование и инновационные исследования международный научно-методический журнал. – 2021. – №. 2-Махсус сон. – С. 298-305.
14. Каршибоева Г. А. Характеристики мотивационных потребностей подростков с суицидальным поведением//Евразийский Союз Ученых. – 2020. – №. 10-1 (79). – С. 48-49.
15. Каршибаева Г. А. Аспекты социально психологического исследования суицидального поведения подростков //Мир образования-образование в мире. – 2021. – №. 1. – С. 50-56.

16. Abduqodirovna G. Q., Burxonovich A. S., O'skanov son Abdurashid M. Negative Socio-Psychological Factors Influencing the Personality of a Teenager //International Journal of Discoveries and Innovations in Applied Sciences. – 2021. – Т. 1. – №. 7. – С. 54-59.
17. Каршибоева Г.А.. Диагностика суицидального поведения у подростков //Вестник интегративной психологии. – 2021. – №. 22. – С. 84-89.
18. Каршибаева Г. А. Причины суицида и факторы риска //Психология интегральной индивидуальности в информационном обществе. – 2021. – С. 90-96.
19. Karshibayeva, G Diagnosis of suicidal behavior in adolescents. International Journal for Innovative Engineering and Management Research. A Peer Reviewed Open Access International Journal.// Vol 10 Issue03, March 2021 501-505 p.
20. Karshibayeva, G. The importance of motivation to avoid failure in achieving the success of young football players. PSYCHOLOGY AND EDUCATION (2021) 58(2)
21. Karshibayeva, G. Innovations in Applied Sciences | SSN 2792-3983 (online), Published under Volume: 1 Issue: 7 in December-2021
22. Karshibayeva, G. Negative Socio-Psychological Factors Influencing the Personality of a Teenager. International Journal of Discoveries and Innovations in Applied Sciences | SSN 2792-3983 (online), Published under Volume: 1 Issue: 7 in December-2021
23. Каршибаева Г.А., Валиева Ч. Международный научно-образовательный электронный журнал «Образование и наука в XXI веке». Выпуск №25 (том 4) (апрель, 2022). Дата выхода в свет: 30.04.2022.
24. Каршибаева Г. А. Ўсмирларда суицидал хулкнинг олдини олишда амалга оширилган психопрофилактик чора-тадбирлари. “Таълим ва инновацион тадқиқотлар” илмий услубий журнал, 2021 йил, махсус сон. 298-305 с.
25. Каршибаева Г. А., Ибайдуллаева У.Р. Оила психологияси. Ўқув қўлланма. “Баёз” нашриёти. Тошкент – 2022 й.
26. Каршибаева Г. А., Абдуасулов Р.А. Психологик маслаҳат. Ўқув қўлланма. “Баёз” нашриёти. Тошкент – 2022 й.
27. Каршибаева Г. А. Ўсмирларда суицидал хулкни пайдо бўлишида ижтимоий функциялар бузилишининг психологик ҳолатлари. Psixologiya ilmiy jurnali/ Buxoro. №4, 2020 101-104 бб